

Зоряна Удич, вчитель історії загальноосвітньої школи №30

м. Тернопіль

аспірант

Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України

м. Київ

ЦІННОСТІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті наголошується на необхідності формування професійних цінностей та ціннісних орієнтацій вчителя з метою вдосконалення процесу організації самовиховання старшокласників; проаналізовано основні психолого-педагогічні цінності вчителя, необхідні у виховному процесі; запропоновано схему етапного формування професійних ціннісних орієнтацій вчителя.

Постановка проблеми. Створення умов для самовиховання школярів і формування у них потреби в постійному самовдосконаленні протягом життя – найвища мета виховного процесу в школі. Реалізація даного завдання повинна відбуватися поетапно протягом усього навчання в школі, а в період старших класів втілитися її останній етап: складання програми самовиховання учнів і її реалізація. Провідна роль у створенні умов самовиховання школярів належить вчителю. Тому значну увагу необхідно приділити його професійній підготовці, особистісним якостям, цінностям і ціннісним орієнтаціям, які визначають успішність цього процесу.

У таких державних програмах, як “Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти, Законі України “Про загальну середню освіту”, Постанові Кабінету Міністрів України “Про Державний стандарт базової і повної середньої освіти”, а також в “Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір” наголошується на важливості формування цінностей та ціннісних орієнтацій школярів та відповідної підготовки майбутніх вчителів, становлення їхніх професійних цінностей. Однак аналіз згаданої законодавчої бази продемонстрував відсутність єдиної системи чи ієрархії цінностей, їхнє фрагментарне трактування, стихійність включення у діючий зміст освіти, що поглиблює проблему формування цінностей та ціннісних орієнтацій як старшокласників, так і педагогічних кадрів. Крім того, існує проблема щодо методичного забезпечення “включення цінностей” у внутрішній світ людини [8, 32 – 33].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Чимало досліджень здійснено у галузі філософії, соціології, психології та педагогіки, які розглядають питання цінностей, ціннісних орієнтацій, їх специфіку, класифікацію, механізмів та засобів формування тощо. Загалом, проблему цінностей і ставлення до них суб’єкта досліджували О. Букурадзе, В. Василенко, О. Дробницький, М. Каганов, С. Краснова, О. Савченко, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе; загальнолюдські цінності в системі виховання особистості розглядали В. Болотіна, М. Боришевський, П. Ігнатенко, Р. Скульський, К. Чорна, О. Щолокова; ціннісні орієнтації як регулятор діяльності й спілкування висвітлені у працях Б. Ананьєва, О. Бодальова, М. Гальперіна, С. Гольдентрихта, Б. Додонова, О. Леонтьєва, В. Мухіної, Д. Узнадзе, В. Ядова; ціннісні орієнтації як результат прилучення вихованця до суспільно значущих цінностей вивчали В. Анненков, І. Артюхова, З. Васильєва, І. Жериосек, М. Казакіна, О. Набока; вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості і її реалізації обґрунтовані в працях Є. Барбіної, І. Беха, А. Богуша, В. Бутеню, Т. Буківської, І. Зязюна, Л. Крицької, Л. Ломако, В. Струмаського, Р. Скульського, І. Тараненко, Л. Хомич та ін.; формування цінностей та ціннісних орієнтацій різних вікових і соціальних груп розкрито в дослідженнях В. Анненкова, Ю. Бойчука, С. Зюменко, С. Лапаєнко, Ю. Стежко, О. Турянської, Т. Фурсенка, К. Журби, В. Костіва, Л. Повалій, В. Постоного, М. Стельмаховича, П. Щербаня та ін., а в працях Н. Антонової, В. Денисенка, Н. Максимчука, С. Новикової цей процес аналізується з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів; також здійснено

ЦІННОСТІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

дослідження щодо ролі колективу у формуванні ціннісних орієнтацій – М. Казакіна, І. Мапоша, Н. Хамська. Крім цього, дослідження щодо різних педагогічних аспектів проблеми формування, розвитку ціннісних орієнтацій можна розділити за різними напрямками: аксіологічним (О. Булінін, В. Гриньова, З. Кокарева, М. Никандров, В. Повзун, А. Серий, В. Сластьонін, Т. Смирнова та ін.), діяльнісним (В. Анненков, Т. Брайченко, С. Вершловський, В. Воронцова, Н. Нікітіна, С. Новікова, З. Павлутенкова, Л. Разживіна, В. Тамарін, С. Хмара, М. Чернобаєва, Є. Шиянов та ін.), особистісним (В. Дзюба, О. Медведенко та ін.), системним (Є. Андрієнко, І. Лушніков, М. Ситнікова, О. Ярмоленко та ін.).

Аналіз останніх наукових досліджень з питань професійної підготовки вчителя до організації самовиховання старшокласників виявив недостатнє наукове обґрунтування необхідних цінностей та ціннісних орієнтацій і відсутність відповідних методичних рекомендацій задля їх формування з метою успішної реалізації поставленого завдання. З метою розширення передового педагогічного досвіду щодо професійної підготовки вчителя до організації самовиховання старшокласників і було обрано тему нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні необхідних цінностей та ціннісних орієнтацій вчителя, які необхідні в процесі організації самовиховання старшокласників і їх формування з метою удосконалення виховного процесу в системі шкільної освіти.

У даному дослідженні ми ставимо наступні **завдання**: розкрити роль цінностей та ціннісних орієнтацій вчителя в реалізації програми самовиховання учнів старших класів; з'ясувати, які саме особисті цінності та ціннісні орієнтації вчителя необхідні для успішної організації самовиховання старшокласників; охарактеризувати основні етапи формування професійних цінностей та ціннісних орієнтацій вчителя.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль в успішній організації самовиховання старшокласників відіграє авторитет вчителя, що характеризується рівнем визнання учнями та батьками значущих переваг вчителя [4, 14]. Одним із складників авторитету вчителя, як стверджує Н. Волкова, є його особисті риси, зокрема: ерудиція, глибокі фахові знання, справедливість, толерантність, прихильне ставлення до людей, принциповість, людяність, єдність слова і діла, відповідальність, гідність, життєрадісність, дисциплінованість, внутрішня зібраність і підтягнутість, стриманість, чемність,

привітність [3, 415 – 416]. Зважаючи на те, що професійні цінності та ціннісні орієнтації вчителя лежать в основі формування його авторитету, від якого залежить реалізація державної програми щодо становлення цілісної особистості випускника, ми пропонуємо розглядати процес їх діагностування і формування як один з основних чинників психолого-педагогічної підготовки вчителя до організації самовиховання старшокласників.

Необхідно зазначити, що на процес формування цінностей вчителя впливають усі значимі чинники людського існування: біологічні, соціальні, психічні тощо. Їх комплексне поєднання зумовлює індивідуальну систему цінностей [7]. Тут слід зауважити, що поняття “індивідуальна система цінностей” має досить умовне значення, оскільки детермінується середовищем виникнення та існування. Вони в кожній особистісній системі складно організовані, багатопланово взаємодіють і мають структуру з багатьма рівнями. І. Дзяконов стверджує, що на індивідуальну структуру ціннісних орієнтацій впливають також зміст соціально-економічних, політичних і соціально-культурних процесів, що відбуваються в суспільстві; належність до певного покоління; професія; кваліфікація; освіта; належність до міського чи сільського соціуму [6]. Загалом, цінностям особистості притаманні такі системотворювальні ознаки, як цілісність, незавершеність, поліструктурність, інтегративність, структурність, динамічність, зовнішня і внутрішня детермінованість, ієрархічність та сумісність елементів, зв'язок із середовищем. Система цінностей є відкритою, самоорганізуючою і її визначають особливості видів і форм діяльності [2].

У педагогічній діяльності визначальними мають бути загальнолюдські цінності [10]. До таких насамперед слід віднести: істину, добро, красу, свободу, справедливість, працю, мир, рівність, правду, дружбу, щастя, сенс життя, любов, а також саму людину як самоцінність вищого порядку. Цінністю може бути також те, що ще необхідно здійснити, за що потрібно боротися. На цьому етапі цінність виступає ідеалом, до якого треба прагнути. Сформовані таким чином на основі загальнолюдських, національних, суспільних цінностей, педагогічні цінності вчителя реалізуються через його ціннісні орієнтації в процесі організації самовиховання учнів старших класів. Як відзначає у своєму дослідженні Н. Максимчук, “ціннісні орієнтації особистості майбутнього вчителя – це такі соціальні цінності, які виступають для педагога в

ЦІННОСТІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

якості стратегічних цілей його діяльності, посідають визначальний шабел у мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на зміст і спрямованість його потреб, мотивів і інтересів” [9].

У своєму дослідженні Н. Антонова поділяє цінності на інструментальні та термінальні. Наявність у вчителя таких термінальних цінностей, як здоров’я, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, продуктивність життя, свобода, щасливе сімейне життя, упевненість у собі, позитивно впливають на формування у нього інструментальних цінностей, які безпосередньо включені в процес діяльності вчителя щодо організації самовиховання старшокласників. До останніх віднесено: чесність, освіченість, відповідальність, вихованість, раціональність, тверду волю, акуратність, ретельність, незалежність, непримиренність до вад, терпимість, чуйність, широту поглядів [1].

З огляду на специфіку організації самовиховання старшокласників та психолого-педагогічних вимог до вчителя, який здійснює цей процес, ми пропонуємо наступний поділ цінностей та ціннісних орієнтацій відповідно до їхньої актуальності та значущості:

1) *щодо особи вихованця* – чуйність, рівність, терпимість, спрямованість, відповідальність, вірність та ін.;

2) *щодо особистості вчителя* – духовність, акуратність, раціональність, принциповість, вимогливість, непримиренність до вад, тверда воля, ретельність, скромність, уважність та ін.;

3) *щодо педагогічного спілкування* – щирість, відвертість, врівноваженість, чесність, істина, правда, доброта, дружба, тактовність та ін.;

4) *щодо професійних цінностей* – освіченість, широта поглядів, розвиток, творчість, працелюбність, любов до дітей та ін.;

5) *щодо організації самовиховання старшокласників* – індивідуальність, співробітництво, гуманізм, безкорисність, наступність, цілеспрямованість, природовідповідність, послідовність, безперервність та ін.

Скласти ієрархію професійнозначущих цінностей та ціннісних орієнтацій фактично неможливо, оскільки всі вони є взаємопов’язаними та взаємодоповнювальними. Зважаючи на значний комплекс професійних цінностей та ціннісних орієнтацій, якими має володіти вчитель, котрий бере активну участь в організації і впровадженні програми самовиховання учнів старших класів, необхідною умовою є їх формування і подальший розвиток. Беручи за основу запропоновану В. Денисенко

технологію формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя [5] і доповнивши її, ми припускаємо наступну схему поетапного їх становлення та розвитку:

I. Етап становлення базових цінностей та ціннісних орієнтацій (формування основних моральних цінностей особистості, які є прийнятними для даного середовища і загальнонавчальними). Період формування – дошкільний, молодший і середній шкільний вік.

II. Етап діагностики рівнів сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій (виявлення інтересу до цінностей педагогічної діяльності). Період формування – старший шкільний вік.

III. Етап присвоєння професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій (розвиток інтересу до цінностей педагогічної діяльності, складання індивідуальної програми розвитку необхідних цінностей). Період формування – протягом професійної підготовки.

IV. Етап трансформації професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій (розвиток потреби в оволодінні цінностями праці педагога, прагнення використовувати здобуті педагогічні знання, вміння, сформовані ціннісні орієнтації в умовах педагогічної практики, їх аналіз та коректування). Період формування – протягом професійної підготовки та педагогічної практики.

V. Етап проектування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій (наявність прагнення у навчально-професійній діяльності до педагогічного самовираження, підпорядкування усієї педагогічної діяльності вчителя професійним цінностям і ціннісним орієнтаціям). Період педагогічної діяльності.

VI. Етап формування стійкої потреби розвитку і вдосконалення цінностей та ціннісних орієнтацій в процесі самовиховання (самовдосконалення і узгодження внутрішніх цінностей та ціннісних орієнтацій із потребами суспільства та вимогами освіти). Період педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічна підготовка вчителя до організації самовиховання старшокласників має опиратися на необхідні професійні цінності та ціннісні орієнтації, а цілеспрямований процес їх формування повинен розпочинатися, на наше переконання, ще у період доуніверситетської підготовки. Вона передбачає виявлення рівня необхідних базових цінностей і професійних нахилів. Процес формування ціннісних орієнтацій згодом трансформується у процес вдосконалення, який триває протягом усієї навчально-виховної

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

роботи вчителя. Надалі наше дослідження буде спрямоване на розробку методики формування професійнозначущих цінностей та ціннісних орієнтацій педагога.

1. Антонова Н. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 [Електронний ресурс] / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2003. – 16 с. // <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03apornz.zip>

2. Бойчук Ю.Д., Зіоменко С.К. Формування еколого-валеологічних ціннісних орієнтацій в процесі виховання майбутнього вчителя // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2004. – №19. – С. 7–12.

3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2003. – 567 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: 1997. – 376 с.

5. Денисенко В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 [Електронний ресурс] / Харк. над. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 19 с. //

<http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05dwupk.zip>

6. Дьяконов І. Зміст поняття “ціннісна орієнтація” // http://www.filosofcom.ua/Jorael/M_43/Djakonov-htm

7. Кривко Т.А., Чуйко Г.В. Ціннісні пріоритети освіти в умовах глобалізаційних змін // http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Psihologia/8_krivkochuyko.doc.htm

8. Кривко Т. А. Гуманистические ценности в современном образовании // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти: Матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. [2–5 жовтня 2005 р.], м. Луганськ. – Частина 3. – Луганськ, 2005. – С. 31–41.

9. Максимчук Н. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 [Електронний ресурс] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 20 с. // <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2000/00mnprrp.zip>

10. Шапран О. Сучасні аксіологічні підходи до підготовки майбутнього вчителя в умовах ННПК // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – №14. – С. 83–91.

Олена Пахомова, аспірант кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів філологічних дисциплін у контексті становлення особистості професіонала, аналізуються педагогічні умови і методи формування професійної компетентності у процесі загальнопедагогічної підготовки.

Постановка проблеми. У галузі професійно-педагогічної освіти спостерігається кардинальне зростання вимог до педагогічного професіоналізму і особистих якостей вчителя. Якій нові вимоги до професійної підготовки, професійної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови зумовлюються соціальною потребою, модернізацією освіти і зміною світоглядної парадигми.

Пріоритетним за Національною доктриною розвитку України у ХХІ столітті є “підготовка людей високої освіченості і моралі, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження науково містких та інформаційних технологій, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці” [7].

Розвиток нових суспільних відносин в умовах трансформації суспільства зобов’язує особистість самостійно і вільно орієнтуватися та компетентно діяти у реальному житті і трудовій діяльності. Отже, цілком природно посилився інтерес до питання формування професійної компетентності як важливої складової становлення особистості майбутніх учителів філологічних дисциплін. Проте в теорії та практиці вищої школи виникла суперечність між суспільною потребою у висококваліфікованих учителях і традиційним підходом до здійснення їх професійної підготовки.

Л.В. Кондрашова зазначає, що “аналіз повсякденної практики дозволяє говорити про те, що вища школа не завжди формує у своїх випускників в повній мірі готовність до життя і праці в нових умовах” [3].